

commercialisering van de opgegraven voorwerpen, als voor hun rol in het dagelijks leven van de gasthuisbewoners.

Bepaalde aspecten verdienen meer aandacht dan in deze bespreking kan gegeven worden. Zo wordt bijvoorbeeld de klassieke voorstelling van de houding van de calvinisten tegenover het hospitaal genuanceerd. Interessant zijn ook de kritische benadering van de rekeningen, het vele materiaal dat vergelijking met andere hospitalen mogelijk maakt, de poging om het respectievelijke belang van hospitalen te meten met behulp van de dagelijkse detaillaankopen, enz. Bij andere hebben we vragen (onder meer inzake geneesheer Willem Peters alias Guillelmus Petri van wie enkel voor de mannenzaal in de maand oktober 1582 457 voorschriften zijn bewaard gebleven waarvan 375 op naam van één patient!) of kritische bedenkingen (gegevens die bij de architectuur worden aangebracht waren ook in het eerste deel op hun plaats geweest; herhalingen en zelfs tegenspraken zijn niet altijd vermeden en het archiefonderzoek is tot Antwerpen beperkt). Maar zonder enige twijfel is het geheel een essentiële bijdrage tot de hospitaalgiedenis in onze gewesten, een belangrijke bouwsteen bij een eventuele hospitaalsynthese.

G. Maréchal

G. Hekma, H. Roodenburg, ed., *Soete minne en helsche boosheit. Seksuele voorstellingen in Nederland, 1300-1850* (Nijmegen: SUN, 1988, 285 blz., f38,50, ISBN 90 6168 280 0).

Soete minne en helsche boosheit is een van de twee bundels artikelen over de geschiedenis van de seksualiteit, die in een betrekkelijk kort tijdsbestek in Nederland zijn verschenen. Net zoals in het door Jan Bremmer geredigeerde *Van Sappho tot De Sade* komt in deze bundel een scala van onderwerpen aan bod, die op uiteenlopende periodes betrekking hebben. Door de conceptualisering van het seksuele tot het centrale thema te maken, hebben Hekma en Roodenburg aan de bundel enige samenhang willen geven.

Anton Blok beschrijft in zijn uitstekende epiloog de problemen die zich bij onderzoek naar voorstellingen van het seksuele voordoen. Daarbij wordt er de nadruk op gelegd dat seksualiteit zelf een metafoor is aan de hand waarvan allerlei aspecten van een cultuur worden geconceptualiseerd. Al deze betekenissen maken de voorstelling van seksualiteit—in onze betekenissen van het woord — uit. Tegelijkertijd wordt aandacht besteed aan de wijze waarop dergelijke betekenissen de samenleving mede structureert. In deze bundel wordt de conceptualisering van het seksuele niet systematisch in de analyse betrokken. In sommige artikelen wordt oppervlakkig aandacht aan de beeldvorming gegeven. In dergelijke gevallen is het duidelijk geforceerd. Dat maakt de bundel minder samenhangend dan de ondertitel suggereert.

De aandacht van de auteurs gaat op de eerste plaats uit naar concrete beperkingen die mensen in West-Europa in hun seksuele leven zijn opgelegd, zoals verboden en sancties op voor- en buitenechtelijk seksueel verkeer, kindermoord en verboden verwantschapsgraden. Een steeds wederkerend thema is de disciplineren van het seksuele leven door kerk en staat. Dat in de Westeuropese geschiedenis kerk en staat niet voortdurend hebben geprobeerd het seksuele leven van hun 'onderdanen' tot de voortplanting in huwelijksverband te beperken wordt door verschillende auteurs aangetoond. Van de betreffende bijdragen, waaronder bijvoorbeeld de analyse van het vertoog over huwelijk en seksualiteit in middeleeuwse theologische geschriften van Patty Bange en de analyse van de disciplineren van homoseksualiteit in de achttiende eeuw van Van der Meer, zal het onderzoek zeker profijt hebben.

In twee artikelen worden schande en eer aan 'deconstructie' onderworpen. Van Buuren betreft dat in zijn analyse van voor- en buitenechtelijk seksueel verkeer in de late middeleeuwen; Leuker en Roodenburg analyseren waarin de schande van de hoorndrager bestaat, in een vergelijking van de voorstelling van de hoorndrager in Nederlandse literatuur met antropologische literatuur over dit onderwerp. Strikt genomen hebben schande en eer, net zoals schuld en boete, enkel betrekking op controlemechanismen op gedragsregels en niet de conceptualisering van het seksuele zelf. Maar het bronnenmateriaal confronteert historici steeds weer met deze begrippen, terwijl in het midden gelaten wordt waarop ze betrekking hebben. Vandaar dat het zinvol is te vragen waarop schaamte — of zedeloosheid — betrekking heeft. Jammer genoeg gaat D. J. Noordam in zijn artikel over de seksuele losbandigheid, die op het eind van de achttiende eeuw de gemoeieren in Nederland gaat bezig houden, daar niet uitvoerig op in. Dan zou een zekere continuïteit in de thematiek zijn gerealiseerd, die nu enigszins ontbreekt.

Terecht wordt in verschillende artikelen verband tussen de conceptualisering van sekse en seksualiteit gelegd. Over het algemeen wordt gebruik gemaakt van een enge opvatting van gender. De laatste jaren zijn feministische historici zich bewust geworden van de problemen die dat met zich meebrengt. In *The American Historical Review* is geruime tijd geleden een artikel gepubliceerd, waarin Joan Wallach Scott aantoonde dat gender in historisch onderzoek meestal in de betekenis van mannen en vrouwen wordt gebruikt. Zij doet een voorstel voor een andere conceptualisering van gender in historisch onderzoek, dat veel overeenkomst vertoont met de suggesties die Blok in zijn epiloog doet¹. Leuker en Roodenburg geven met een verwijzing naar Illich te kennen zelfs een essentialistische opvatting van gender te hanteren. De consequentie is dat de controle die mannen over vrouwen moeten hebben wordt gerectificeerd. De vraag naar de controle over vrouwen wordt al bevestigend beantwoord, nog voordat deze vraag is gesteld. Van der Meer laat zelfs na voorstellingen van mannelijke homoseksualiteit aan voorstellingen van mannelijkheid te relateren. Dat is jammer, want het zou de bewijsvoering voor zijn these dat ook in de achttiende eeuw sprake is geweest van een homoseksuele identiteit versterkt kunnen hebben. De achttiende-eeuwse voorstelling van homoseksualiteit is blijkens zijn bijdrage niet strijdig met huwelijk en gezin. Waarschijnlijk werd homoseksualiteit in de achttiende eeuw daardoor minder als een gevaar voor de samenleving gezien². Wellicht ligt daar een reden voor een 'toleranter' houding tegenover homoseksualiteit, waardoor vertogen over homoseksualiteit voor de historicus moeilijker zijn te achterhalen.

De artikelen in deze bundel volgen de paden, die in de afgelopen jaren in historisch onderzoek naar seksualiteit zijn uitgezet. Daarbij dwingen de resultaten van het hier gepubliceerde onderzoek tot nuancering van een en ander. Dat maakt het wetenschappelijke belang van de bundel uit. Het vernieuwende perspectief ontbreekt. Dat zou een integratie van het deconstructie-denken in de historische analyse hebben gevegd, die over het algemeen in de artikelen ontbreekt.

1 Joan Wallach Scott, 'Gender; a Useful Category of Historical Analysis', *The American Historical Review* (1986).

2 Vgl. G. Bateson, *Naven* (1936).

M. van Tilburg

P. Spierenburg, *The Spectacle of Suffering. Executions and the Evolution of Repression. From a Preindustrial Metropolis to the European Experience* (Cambridge: Cambridge University Press, xii + 274 blz., \$39,50, ISBN 0 521 26186 4).

In deze studie over het opkomen, het floreren en, vooral, het weer verdwijnen van openbare